

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «НИЖНЬОСУЛЬСЬКИЙ»
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА
ОХОРОНИ ПРИРОДИ

IX Всеукраїнський науково-практичний семінар

НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

21 жовтня 2022 р.

Збірник матеріалів

Полтава 2023

УДК 504.3:581.524.2(477.53):005.59

АДВЕНТИЗАЦІЯ ФЛОРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «НИЖНЬОСУЛЬСЬКИЙ» У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ АБОРИГЕННОГО ФІТОРІЗНОМАНІТТЯ

¹Смоляр Наталія, ²Козачкова Оксана
Полтава¹, Оржиця², Полтавська область, Україна

Процеси натуралізації видів занесених рослин створюють реальну загрозу фіторізноманітності, й тому ця проблема постає досить актуально й для окремих її регіонів. Проникнення та масове поширення чужорідних видів дедалі частіше фіксується у багатьох країнах, у тому числі на території України.

Зміни природних комплексів внаслідок антропогенної діяльності, втрата біологічного різноманіття, деформація структурних господарств, недосконалість системи екологічного контролю та регулювання ввезення чужорідних видів в Україні протягом минулих десятиріч призвели до того, що сьогодні практично вся територія країни в тій чи іншій мірі зазнає впливу інвазійних чужорідних видів.

Адвентизація аборигенних флор стала нині найбільш помітним наслідком їх антропічної трансформації й відіграє визначальну роль у сучасному флорогенезі [5].

Неаборигенні (*non-native species*), адвентивні види (*alien species*) – це види, які поширені в місцях або регіонах за межами їхнього природного ареалу і які можуть стати інвазійними або експансивними, тобто становити загрозу аборигенним видам, ценозам, екосистемам. Ця термінологія охоплює як несвідомо, так і свідомо (*introduced species*) переселені або акліматизовані людиною види, що можуть вийти з-під контролю (здичавіти з культури) і становити небезпеку для довкілля. Загальні та специфічні загрози з боку неаборигенних організмів та сектори (галузі), яких ці загрози стосуються, зокрема природоохоронний, аграрний та лісовий сектори, а також основні стратегічні відповіді на ці загрози наведено в Глобальній (Світовій) стратегії з проблеми інвазійних неаборигенних видів [7]. Основною метою Національної стратегії є попередження негативного впливу адвентивних рослин на біорізноманіття на різних рівнях організації (видовому, ценотичному, екосистемному) [5].

Проблема неаборигенних організмів визнана другою, а у деяких країнах навіть першою загрозою біорізноманіттю. Про важливість цього питання свідчить обговорення його на таких авторитетних міжнародних форумах як конференція ООН із проблем сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, Бразилія 1992) та конференція ООН із проблеми неаборигенних видів [6]. За рівнем адвентизації флори Україна займає досить високе місце серед інших флор світу (види адвентивних рослин складають щонайменше 14% від загального числа видів флори України). Адвентивну фракцію флори України репрезентують 830

видів (18% археофітів та 82% кенофітів), із яких близько 100 – є високо інвазійними [4]. Цей процес прогресує: зростають темпи занесення таких видів, швидкість їх поширення та ступінь натуралізації [3].

Згідно з аналізом природно-зонального спектру адвентивної фракції флори України для Лісостепу, в межах якого знаходиться більша частина Полтавської області, наводиться 371 такий вид (44,7% від загальної кількості адвентивних видів та 6,2% від загальної кількості всіх судинних рослин), що є значно вищим, ніж у Карпатах – 301 вид (відповідно – 36,3% та 5,0%), на Поліссі – 322 види (38,8% та 5,4%), і поступається тільки Степу – 477 видів (57,5 % та 7,9 %) та Криму – 455 видів (54,8% та 7,6%) [4].

Для реалізації Конвенції з біорізноманіття (Convention..., 1994), Стороною якої є й Україна, пропонується встановлювати різноманітність як самих інвазійних видів, так і вплив різних компонентів певних екосистем на стійкість і життєздатність цих видів, запроваджувати національну систему моніторингу, зокрема галузевого моніторингу. Виходячи з цього, встановлення видового складу, вивчення екологічних ніш, ризиків та загроз, розробка практичних рекомендацій щодо сповільнення фітоінвазійних процесів є вкрай актуальною екологічною проблемою на рівні й регіонів й окремих територій, якими виступають й об'єкти природно-заповідного фонду.

Нами розпочаті планомірні дослідження адвентивної фракції флори національного природного парку «Нижньосульський» (далі – НПП, парк), що є важливим об'єктом природно-заповідного фонду України й ключовою територією національної екомережі та регіональної екомережі Полтавщини [4].

Виконані дослідження базуються на критичному узагальненні опублікованих матеріалів та оригінальних даних польових досліджень щодо інвазійних видів на території парку. Дослідження проводили з використанням загальноприйнятих польових (маршрутний, геоботанічних описів ключових територій, соціологічного аналізу) та камеральних методів. Назви видів наводяться за зведенням С.Л. Мосякіна та М.М. Федорончука[8].

Територія досліджень згідно з геоботанічним районуванням України належить до Бахмацько-Кременчуцького (Яготинсько-Оржицького) округу Лівобережно-Придніпровської підпровінції Східно-Європейської провінції Європейсько-Сибірської Лісостепової області [1], а з фізико-географічним – до Північно-Дніпровської терасової низовинної області Лівобережно-Дніпровської провінції Лісостепової зони Східно-Європейської країни.

Національний природний парк «Нижньосульський» оголошений Указом Президента України №155/2010 від 10.02.2020 року на площі 10764,2 га з метою збереження цінних природних комплексів у пони́ззі р. Сула з багатим рослинним і тваринним світом [4]. В адміністративному відношенні територія парку займає південно-західну частину Полтавської області (частина колишніх Глобинського, Оржицького та Семенівського районів, нині – укрупненого Кременчуцького) й частки присулинські території Черкаської області.

У загальному списку видів флори національного природного парку «Нижньосульський», що наводиться в Літописі природи [2] і нараховує 714 видів судинних рослин, значний відсоток (майже п'ята частина) складають й

адвентивні види, деякі з них є, до того ж, інвазійними, тобто поширюються в природні та напівприродні біотопи й становлять загрозу для аборигенних видів, ценозів, екосистем.

За результатами аналізу наявних флористичних і геоботанічних матеріалів та оригінальних досліджень нами встановлено, що найбільшого поширення на території парку на сьогодні набули такі види: *Ambrosia artemisiifolia* L., *Solidago canadensis* L., *Conyza canadensis* (L.), які утворюють інвазії на відкритих біотопах парку. Поки що тільки в деяких місцях і на незначних площах зустрічаються серед таких *Anisantha tectorum* (L.) Nevski, *Galinsoga parviflora* Cav., *Grindelia squarrosa* (Pursh) Dunal, *Xanthoxalis dillenii* (Jacq.) Holub, *Xanthium albinum* (Widder) H.Scholz, *Cuscuta campestris* Yunck., *Reseda lutea* L., *Ballota nigra* L., *Portulaca oleracea* L., *Impatiens glandulifera* Royle, *Impatiens parviflora* DC., *Phalacrolooma annuum* (L.) Dumort, *Sisymbrium loeselii* L., *Iva xanthifolia* Nutt., *Bidens frondosa* L., *Amaranthus retroflexus* L., а також *Asclepias syriaca* L., *Bryonia alba* L.

Найбільшу проблему для території парку, як для лісонасаджень, так і відкритих просторів, становлять дереватні види адвентивних рослин – *Acer negundo* L., *Robinia pseudoacacia* L., на солончакуватих місцях *Eleagnus angustifolia* L., *E. argentea* (Pursh) Nutt. Все частіше в фітоценозах зустрічаються такі види, як *Ptelea trifoliata* L., *Fraxinus pennsylvanica* Marshall., *Cotynus coggigria* Scop. В останні роки масовим явищем є вселення на приусліві місцевості з алювіальними відкладами адвентивного виду північноамериканського походження – *Amorpha fruticosa* L. Особливо це виявляється по периферії острівних систем, що розташовані в межах Сулинської затоки на Кеменчуцькому водосховищі.

У лісові екосистеми урочища «Березове» на території парку потрапив і такий адвентивний вид як *Partenocissus quiquefolia* (L.) Planch. Вид відомий із 1622 року, використовується як декоративна ліана, яка швидко росте і має густе красиве темно-зелене листя. Рослина часто дичавіє і швидко поширюється птахами, які споживають її плоди. У заплавному лісі урочища ця рослина піднімається на дерева на висоту 2-3 м та стелиться по поверхні. Потребує подальшого вивчення впливу поширення цього виду в природні екосистеми.

Ідентифікацію та вивчення поширення й екології цих видів для об'єкту природно-заповідного фонду, як ключової території, розглядаємо як конкретний і важливий крок щодо організації контролю та розробки заходів індивідуального екологічного менеджменту для забезпечення збалансованого розвитку регіону, зокрема й для збереження та відтворення природного аборигенного біорізноманіття. В цьому відношенні одними із напрямів вивчення фіторізноманіття парку є інвентаризація та моніторинг за станом популяцій чужорідних інвазійних видів у його межах та на суміжних територіях, з'ясування особливостей їх поширення, визначення екологічних ризиків і загроз, пов'язаних із інвазіями чужорідних видів рослин, а також розробка заходів контролю за популяціями і екологічних менеджмент-планів збереження в природному стані біорізноманіття парку.

Використані інформаційні джерела:

1. Геоботаничне районування Української РСР. К. : Наукова думка, 1977. 304 с.
2. Літопис природи. IX том. Згідно Програми Літопису природи для заповідників та національних природних парків. Колектив авторів під редакцією докт. біол. наук, проф. Т.Л. Андрієнко. Київ : Академперіодика, 2002. 103 с.
3. Мосякін Л. М. Конвенція ООН з проблеми неаборигенних (адвентивних) видів (*UN/Norway Conference on Alien Species, Trondheim Norway, 1-5 Juli 1996*). Укр. бот. журн. 1998. 55, №1. С.100–103.
4. Природно-заповідний фонд Полтавської області : Реєстр-довідник / Смоляр Н.О. Полтава : ШвидкоДРУК, 2014. 149 с.
5. Протопопова, В. В., Мосякін С. Л., Шевера М. В. Фітоінвазії в Україні як загроза біорізноманіттю: сучасний стан, завдання на майбутнє. К. : Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Київ, 2002. С. 1–32.
6. Протопопова В. В., Шевера М. В., Мосякін С. Л. Вплив неаборигенних видів рослин на біоту України // Оцінка і напрямки зменшення загроз біорізноманіття ; за ред. О. Дудкіна. Київ : Хімджест, 2003. С. 129–155, 358, 364–374.
7. *Global Strategy on Invasive Alien Species. 2001. Convention of Biological Diversity, SBSTTA Sixth Meeting. Monreal. 52 p.*
8. *Mosyakin S. L., Fedoronchuk M. M. Vascular Plants of Ukraine a nomenclatural checklist. К. : M. G. Kholodny Institute Botany, 1999. 345 p.*